

Nagy Boldizsár

A "jövő nemzedékek jogai " koncepció háttere a magyar és a nemzetközi jogban¹

Nagyon rövid hozzászólásom nem bírálni fogja Sólyom Lászlót, hiszen egymástól függetlenül készült előadásaink nagyon sok ponton ugyanarra a következtetésre vezettek. Tervem az, hogy egy szellemtörténeti térképet rajzolva kicsit megmutassam azt, hogy honnan jön a jogba a jövő generációk iránti aggodalom és a jövő generációk érdekeinek képviselése. Beszámolók az emberiség közös öröksége doktrínájának kialakulásáról és tartalmáról, különös tekintettel a jövő generációk érdekeinek védelmére. Ezen felül szeretnék arra rámutatni, hogy a tételes magyar jog, a Sólyom László felidézte alkotmánybíróági döntéseken túl, milyen fogódzókát ad nekünk.

Az emberiség közös örökségének gondolata, illetve az erre vonatkozó gondolatmenet kialakulása igazán üdítő jelenségsorozat, mert ritkán fordul elő, hogy egy gondolat egy vagy két évtizednél rövidebb idő alatt elfogadtatódik. Esetünkben pedig éppen ez történt. 1967-ben Arvid Pardo, Málta képviselője az ENSZ-ben egy nagyon emlékezetes, három órás előadásban azt javasolta, hogy a mélytenger-fenek kincseit nyilvánítsák az emberiség közös örökségévé, szemben az addig uralkodó világtrenddel, amelynek a lényege az „aki kapja, marja” elv volt, vagyis 1967-ben a nyílt tenger kincsei még szabadon kisajátíthatóak voltak. Pardo azt mondta, ne legyen ez így, tegyük a mélytenger fenéki fémkincseket az emberiség közös örökségévé, adjuk el azokat a világpiacon, és a bevételből próbáljuk meg bezárni a fejlődők és a fejlettek közti szakadékot. Ez egy teljesen utópikus gondolat volt, még akkor is, ha tudjuk, hogy a fejlődélméletek szempontjából a 60-as évek kitüntetett korszak, amelyben a fejlődők és a fejlettek közötti különbség felszámolása uralkodó motívum. Képzeljék el, 1970-ben már meg is született az az ENSZ közgyűlési határozat, amely a mélytenger fenékét az emberiség közös örökségévé tette. Mi több, 1982-ben, több mint tíz évi vajúdas után elfogadták az ENSZ Tengerjogi Egyezményét, amelynek egyik leghosszabb és legbonyolultabb fejezete, a tizenegyedik rész, arról szól, hogy miként lett a nemzeti joghatóságon túli terület az emberiség közös öröksége.

A tengerjogi egyezmény - részben más, stratégiai okok miatt - hosszú vajúdas folyamat eredménye volt, ezért megelőzték a tengerjogászokat, és 1979-ben megszületett egy másik egyezmény, a Hold-megállapodás, amely a Holdat, a Naprendszer összes többi égitestét, a hozzájuk vezető, és azokat övező pályákat szabályozza, kivéve a Föld körüli műholdpályákat, és ezeket az égitesteket, illetve ezeket a pályákat jogilag ugyancsak az emberiség közös örökségévé tette. Mind a két egyezmény hatályban van, tehát a tételes (élő) nemzetközi jog része.

Ezeken kívül még egy sor lehetséges jogtárgy felmerült a nemzetközi diskurzusban. Javasolták, hogy a geostacionárius pálya, a világ éghajlata, a Déli-sark, a biológiai sokféleség vagy a génkincs, a Föld természeti öröksége vagy annak bizonyos alrendszerei, illetve a kulturális örökség váljon az emberiség közös örökségévé. Nem mehetünk itt most abba bele, hogy milyen nagy koncepcionális ugrás az, amikor a nemzeti joghatóság alatt álló tárgyak mellé felvesznek olyanokat, amelyek állami területen vannak. Azt mindenesetre láthatjuk, hogy ami most az emberiség közös örökségének minősül, az mind olyan, ami nem állami terület. A nyílt tenger alatti tengerfenék illetve a világűr ez idő szerint nem minősül állami területnek.

¹ Megjelent: A jövő nemzedékek jogai Szerk. Jávör, Benedek. Budapest, Védegyelet füzetek 1 Védegyelet, 2000, pp 53 - 60

A következőkben azt szeretném elmondani önöknek, hogy sokévi gondolkodás után mire jutottam, az emberiség közös örökségére vonatkozó doktrínának milyen építőelemei, milyen pillérei vannak. Azt állítom, hogy van három boltív, a *hozzáférés*, a *használat* és a *hasznok megosztásának* boltívei, és mindegyik boltív három pilléren nyugszik. Összesen kilenc elem lesz, jó kis hegelianus szerkezetet, amely a mesebeli háromszor hármassággal is egybevág, így mutatva, hogy nyilván igaz. Azért nevezem ezt a következtetés-halmazt doktrínának, mert részben a létező szabályokon alapul, részben pedig ezekre vonatkozó kommentárokon, állami kijelentéseken illetve tudományos írásokon. Olyan forrásokra támaszkodtam amilyenekre a szokásjog képződésének megfigyelésekor a nemzetközi jogászok szoktak.

Mik tehát az emberiség közös öröksége építőelemei?

A hozzáférés boltívének három nagy pillérét különböztetjük meg.

A legalapvetőbb, amely már korábbi nyílt tenger hagyományos státuszára is igaz volt, hogy állami szuverenitást nem lehet létrehozni felette. Ha valamit az emberiség közös örökségévé nyilvánítunk, az nem lesz többé államterület, nem lesz többé az államé, azon az állam nem osztozhat telkeket, hiszen a tulajdonjognak állami szuverenitásra kell visszamennie.

A második tétel úgy szól, hogy a természeti erőforrásokat nem lehet szabadon kiaknázni. Nem arról van szó, hogy mindent úgy kell hagyni, ahogy van. A mélytenger fenéki ércrögöknek a felhozatala, és azokból a fémek kiolvasztása természetesen cél. Tehát igenis akarjuk hasznosítani az emberiség közös örökségének ilyen természetű tárgyait. Ha a geostacionárius pálya például azzá válna, az nem jelentené azt, hogy nem szeretnénk műholdakat elhelyezni rajta. Csakhogy nem szabadon. Nem az „aki kapja, marja” elv érvényesül. Jelenleg a nyílt tengeren azé a hal, aki kifogja. Néhány halászati egyezmény ezt korlátozza, de alapvetően az eszme ez. Itt, az emberiség közös örökségévé tett erőforrásoknál egy rendszernek kell érvényesülnie: ki lehet aknázni, de csak bizonyos rendszer szerint.

A harmadik tétel úgy szól, - és itt van egy szép és ezért feszélyező ambivalencia -, hogy minden államnak/embernek joga van a kezeléshez való hozzáféréshez, és részt vehet az igazgatásban. Ez így logikusan is hangozhat, de amikor az a kérdés, hogy az Antarktisz környezetvédelmi standardjének meghatározásába miért szóljon bele Myanmar vagy Kiribati, ahonnan meglehetősen ritkán látogatnak az Antarktiszra, vagy Togo miért határozza meg a geostacionárius pálya kapacitását, akkor már mondhatja az ember, hogy az szóljon bele, akinek a pénze van benne vagy tudása. A doktrína azonban nem ezt mondja. A doktrína azt állítja, hogy minden állam, sőt esetleg egyén részt vehet az igazgatásban. Nem csak a kompetensek, a már ott levők, a ténylegesen hasznosítók. Ez egy messze vezető problémakör, amibe itt most nem kívánok belemenni, de tény, hogy mindez kiolvasható például a Tengerjogi Egyezményből, amely minden - a szerződésben részes - felet felruház az igazgatásban való közreműködés lehetőségével, függetlenül attól, hogy az adott állam ténylegesen bányászik-e króm, nikkelt vagy rézrögöket 6000 méter mélyről. Mind a 135 részes állam (2000 október 16-i állapot, Magyarország bár aláírta, még nem ratifikálta az egyezményt és az 1994. évi kiegészítő megállapodást) beleszólhat abba, hogy milyenek legyenek a bányászati szabályok, mennyi legyen a bányajáradék, és így tovább.

Második hármasság: a használat normái.

Ami az emberiség közös örökségének minősül, az csak békés célokra használható. Itt számos érdekes kérdés merül fel, például a passzív katonai használat békés célúnak minősül-e vagy sem. Ha geostacionárius pályán elhelyezkedő műholdról megfigyelem, hogy a másik állam hogyan fegyverkezik, az békés célúnak nyilvánítható-e vagy sem?

A második pillér a tudományos kutatás szabadsága. Mi egy olyan kultúrában élünk, amely hazug módon azt sugallja, hogy a tudományos kutatás szabad. Valójában, ha valaki önközül elhatározza, hogy megmássza a Mount Everestet, vagy korallokat vizsgál a Fülöp-szigeti partok mentén, ahhoz rengeteg engedélyt kell beszereznie, amelyeket vagy megkap, vagy nem. Ha mi meg akarjuk nézni, hogy a bösi (dunacsúni) víztározó iszapjában mi van, akkor bonyolult engedélyeket kell szereznünk, vagy partizánokat odaküldenünk kis ladikokban, éjszaka. Nem tudjuk megnézni, hogy az iszap milyen szennyezőket tartalmaz, holott a tározó a határtól egy kilométerre van. A tudományos kutatás szabadsága tehát nagyon erős megszorításokkal érvényesül a gyakorlatban. Ez nem is egészen alaptalan. Mert ha megengednénk hogy a világűrbe vagy az Antarktiszra bárki bármilyen anyagot bevigyen, ott a kisbolygókat, vagy a Déli sark állagát kísérletekkel vagy bányászati feltárásokkal roncsolja, akkor soha többé nem tudhatnánk meg, hogy milyen az igazából, hiszen a mi kutatásaink száz év távlatából mind nagyon primitívnek tűnnek. Szétboncoltuk, szétronsoltuk a vizsgálandó testet a röntgen-sugár felfedezése előtt, míg át nem láttunk rajta, mint Madame Chauchat testén. A folyamat feltehetően nem állt meg, a jövőben még kevesebb érintéssel még többet tudhatunk meg a tudomány vizsgálati tárgyairól. Nem a kutatás abszolút szabadsága mellett érvelek tehát, inkább csak jelzem, bonyolult kérdésekről van szó. Mindenesetre az ésszerűen szabad tudományos kutatás megengedhető kell hogy legyen az emberiség közös örökségét illetően.

A harmadik elv szerint a környezet hátrányos megváltoztatása tilos. Ha valami az emberiség közös örökségévé válik, akkor azzal úgy kell bánni, hogy ne álljon elő hátrányos környezeti változás benne. Nyilvánvaló, hogy a változásokat nem lehet teljesen kizárni, az értelmetlen követelés, hogy a világ és a környezet egésze intakt maradjon. A jogászok majd persze vitatkoznak arról, hogy mi minősül hátrányosnak, és mi nem, amibe nekünk nem kell most belemennünk.

A harmadik nagy boltív a hasznok megosztása.

Minden rezsím esetében a nagy kérdések a következők: ki az aki a rezsím tárgyához (pl. egy halászati rezsím halaihoz, vagy esetünkben a mélytenger-fenéki érc-rögökhöz, vagy a bolygókhoz) hozzáférhet, hogyan kell használni, és ha a hozzáférők használták, akkor kié legyen a haszon. Nem magától értetődő ugyanis, hogy a használóé a haszon, hiszen fizethet adót, átengedhet tudást, figyelmeztethet a fenyegető veszélyekre, és így tovább. Három tétel szerepel a hasznok megosztása boltívében is.

Az első szerint egy rezsímet kell létrehozni az emberiség közös örökségéhez hozzáférés, használat és hasznok megosztása szabályozására. A rezsím nem feltétlenül jelent nemzetközi kormányközi szervezetet. Lehet jogi rezsím, egy bizottság például a bálnahalászatra. A világúrnél sincs szükség feltétlenül egy nagy szervezetre, ha a tengernél létre is hozták ilyet. A rezsím lényegében anyagi és eljárási szabályoknak egy olyan komplex összessége, amely az adott erőforrást egészében véve minden érintett tekintetében elrendezi, szabályozza.

A hasznok megosztásának második építőeleme szerint az emberiség kiaknázásának előnyeiből az egész emberiség részesítendő. Ezt is kimondja mind a Tengerjogi egyezmény mind a Hold megállapodás. Az előnyökből tehát ne csak az részesüljön, aki ott van, aki ki tudja aknázni, hanem vagy a tudást, vagy magát a megszerzett erőforrást meg kell osztani az emberiségnek a tevékenységben közvetlenül részt nem vevő részével is. Hogy hogyan s miképp, az a rezsím függvénye. A tengerjognál ezt kitalálták. Nagyon bonyolult szabályok vannak a bányászatra és a bányászatból befolyó haszon szétosztására. Abból elméletileg nekünk szárazföldi patkányoknak is részesülnünk kell.

Az utolsó, kilencedik pont ma és itt a legfontosabb: kellő figyelmet kell fordítani a jövő generációk érdekeire. Pardo ezt az általa megálmodott öt pillér egyikeként képzelte el. Az államok ezt többé-kevésbé eltűntették, de nem teljesen. A Hold megállapodás negyedik cikke kimondja, hogy a Hold - és a "Hold" szó jelenti az égitesteket és a műholdpályákat is - használata során kellő figyelmet kell szentelni a jövő generációk érdekeire.

Összefoglalva a fenti kilenc pillért, azt állítom tehát, hogy ha valami az emberiség közös öröksége már most, vagy ilyené nyilvánítódik a jövőben, akkor ezek a normák érvényesek rá. A doktrína ezeket sugallja, jóllehet a konkrét jogi megvalósítás részleteiben itt-ott eltérhet ettől. Lábjegyzetként hozzátenném, hogy a jogi gondolkodásban emellé felzárkózik, de más hangsúlyai vannak az emberiség közös gondjának. A magyar jogszabály hol közös gondnak, hol közös ügynek fordítja a *common concern of mankind* kifejezést, amely részben az éghajlatváltozásra részben a biodiverzitásra vonatkozik. A két megfogalmazás különbségeire most itt nem térhetek ki. A jövő generációkra vonatkozó tézisek mind a két kontextusban érvényesek.

Mit jelent tehát az, hogy kellő figyelmet kell fordítani a jövő generációk érdekeire? Itt fogok kapcsolódni az előttem elhangzott két előadáshoz. Egyrészt azonosítanunk kell a veszélyeket. Három szóval ezek a következők: az erőforrásokat elfogyasztjuk, megrongáljuk vagy diszkriminatív hozzáférést biztosítunk. Miért tesszük ezt, kérdezhetik Önök teljes joggal. A válasz a diszkontálásban rejlik, a távolabbi jövő leértékelésében. Közös csapdája a mindennapi gondolkodásnak és a politikai gondolkodásnak, hogy a jelennel szemben a jövőt kevésbé értékesnek látja, nem hajlik arra, hogy a távolabbi megtérülés reményében ma befektessen, mert nem bízik abban, hogy a befektetés megtérül vagy nem érdeklí a saját életén (politikai ciklusán) kívüli, gyermekeihez, a következő kormányhoz befolyó haszon, előny. A Bős- Nagymarossal kapcsolatos vita az én szememben jórészt erről szól. Az erőmű pártolói szemében a száz év múlva felhasználható ivóvíz ma nem tűnik elég értékesnek, különösen nem azokban az országokban, ahol nagyon sok áll rendelkezésre a megterhelhető áram viszont azonnal bevételt ígér. A politikai gondolkodás választási ciklusokat követő logikája és a mindennapi gondolkodás csapdája, amit a közlegetők tragédiájaként ismerünk, azt mutatja, hogy ha mindenki végrehajtja az egyénileg ésszerű cselekedetet, akkor az közösen irracionális eredményre vezet. Nem hozom itt fel Hardin példáját, mondok egy sokkal egyszerűbbet. Képzeljék el, hogy egy nagy népünnepélyen vannak, az Önöknek kedves párt vagy kulturális szereplő ünnepélyén, és jól akarják látni a szereplő személyt. Mit csinálnak? Lábujjhegyre állnak. De ha mindenki a saját kedvencét ment el nézni, akkor az egyénileg racionális cselekedet, hogy lábujjhegyre állnak, mindenki által megvalósítva ugyanazt a bajt okozza: nem fognak látni. Mindenki megemelkedett egy lábnyival. Vannak tehát olyan szituációk, ahol az egyénileg racionális cselekedet, ha mindenki megismétli, közös tragédiára, vagy eredménytelenségre vezet.

Miért kellene védenünk a jövő generációkat, amelyek ilyen veszélyeknek vannak kitéve? Különböző érvelési utak vannak. Nem arról van szó, hogy egyetlen normát kell megfogalmaznunk hogy miért van szükség a jövő nemzedékeket védő országgyűlési biztosra, vagy hogy miért kell egyáltalán törödnünk utódainkkal. Állítom, hogy különböző érvelési utak léteznek. Megengedem a következőt egoista álláspontot is, amely szerint érdektelen a halandó életén túli. Ez filozófiailag védhető, mint egy lehetséges (de nem "az igaz") pozíció. De a mi dolgunk nem az, hogy azon gondolkodjunk, hogy miért nem védenénk, hanem hogy miért védenénk a jövő generációk érdekeit.

A különböző érvelési utak a következők: léteznek a jogban normák, amelyek ezt kívánják meg tőlünk, vannak komoly etikai érvek, vannak filozófiai-világszemléletbeli érvek, amelyek nem feltétlenül etikaiak, illetve a nagy világvallásokban és hiedelemrendszerekben is visszatérő gondolat az, hogy a jövő generációk jólétével foglalkoznunk kell. Nincs itt helyünk, hogy ezeket az érveket egyenként végigvegyük², de azt láthatjuk, hogy alapos okunk van gondolkodni a jövő generációk érdekein. Mire vezethetne ez a gondolkodás? Azt gondolom, hogy az emberiség közös öröksége, és azon belül a jövő generációk érdekei egyfajta disztribúciós mechanizmusként is elképzelhetőek. Joggal merül fel a kérdés, hogy az emberiség közös öröksége és azon belül a jövő generációk érdekeinek a védelmére vonatkozó normák mit kívánnak meg tőlünk. Mi az amit majd az országgyűlési biztos tehet, mit képviseljen, kell-e neki tudnia, hogy mi lesz jó a jövő generációknak és mi nem?

A válasz megadásakor a megújuló és a meg nem újuló erőforrásokat külön kellene választanunk.

A megújuló erőforrások tekintetében bizonyos használati elveket állíthatunk fel, amelyeket nem én találtam ki, hanem például Edith Brown Weiss is kifejtett³.

Egyrészt azt mondhatjuk, hogy arról gondolkozzon az országgyűlési biztos, hogy a választási lehetőségeket megőrizzük, tehát ha van egy megújuló erőforrás, akkor annak egyik használati lehetősége se tűnhesen el. Egy folyó adott használata ne zárjon ki más lehetséges használati módokat, ha öntözésre használják, tegyék úgy, hogy lehessen vele a későbbiekben energiát termelni, vagy ivóvíztározót létesíteni.

A megújuló erőforrásokra jövő generációk érdekeit figyelembe vevő kezelésének második elve szerint meg kell őrizni a környezet minőségét. Ez nyilván nem úgy valósul meg, hogy a környezet minden egyes pontja változatlan minőségben megmarad. A cél az, hogy globális vagy regionális léptékben igaz legyen az, hogy általában véve nem romlik a környezet minősége. A jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ne törődjön tehát bele, hogy egyéb hasznok érdekében a környezet romlását, mint árat kell megfizetni.

A nem megújuló erőforrások kapcsán felállítottam egy képletet, amit most itt vázolnék. Osszuk a jövőt belátható és nem belátható jövőre. A belátható jövőt tekintsük hét generációnak, hiszen egy fizikai lény hét generáció létéről tud közvetlenül értesülni, találkozhat a dédszüleivel, és találkozhat a dédunokáival. Azt gondolom, hogy ez egy nagyjából a belátható idő. A nem megújuló erőforrásoknak a felét adjuk ennek a belátható időtartamnak, a következő hét generációnak. A másik felét tegyük félre a végtelen számú további generációnak, és minden generációnál számoljunk újra. Ez a módszer egy csökkenő görbét ad. Az első generációnak a véges erőforrás körülbelül 7 százaléka jut, a másodiknak

² Ld. erről: Nagy Boldizsár: Védőbeszéd a jövő nemzedékekért Liget VII (1994) február 48-57

³ In Fairness to Future Generations, Transnational Publishers, Dobbs Ferry, 1989

6,1, és így tovább, fogyó mértékben, bízva abban, hogy időközben feltalálnak alternatív erőforrásokat, jobb hasznosítási lehetőségeket, stb. Ez egy javaslat arra, hogy milyen elveket képviselhetne az országgyűlési biztos a nem megújuló erőforrások tekintetében.

A következőkben azokat a pontokat szeretném megmutatni, ahol a fenti, látszólag álmódózó kívánságok már megjelentek jogi kötelezettségként, vagy hasonló formában, túl az előző előadásban már említett alkotmánybíróági döntéseken.

Először is emlékeztetek arra, hogy a Fülöp-szigeteken a Legfelsőbb Bíróság egy nagyon híressé vált perben elfogadta hogy a jövő generációk nevében fellépjenek és érveljenek, azaz elismerte, hogy a jövő generációknak van perképessége. A francia elnök 1993-ban fölállított egy 9 fős tanácsot a jövő generációk jogaira vonatkozóan. De menjünk tovább. Megvizsgáltam a magyar jogszabályokat a 2000. január 1-ei állapot szerint a tekintetben, hogy tudnak-e a jövő generációkról, illetve tudnak-e az emberiségről? Van-e olyan norma, amely a jövő generációkról beszél? Nos, az erdőkre vonatkozó törvény például nagyon is tud. Maga a törvényszöveg mondja ki, hogy „az erdőt oly módon és ütemben lehet használni, igénybe venni, hogy a gazdálkodási lehetőségek a jövő nemzedékei számára is fennmaradjanak.” De találhatunk más törvényi helyeket is, amelyek kimondják, hogy a magyar állam dolga a jövő nemzedékekről való gondoskodás. Talán meglepő, de a legfrissebb törvény egy kétoldalú megállapodás Magyarország és Görögország között a barátságról és az együttműködésről. A szerződő felek abból indulnak ki, hogy a környezetvédelem milyen nagy jelentőségű mindkét ország népének jóléte szempontjából, és megígérik egymásnak, hogy „minden szükséges lépést megtesznek a természeti örökségnek a jövő nemzedékek érdekében való megóvására”. A gyermekvédelemről szóló jogszabály azzal indít, hogy „az Országgyűlés a jövő nemzedékek iránt érzett felelősségtől vezérelve...”. Az atomenergiára vonatkozó törvény is elismeri azt, hogy csak a jövő nemzedékek egészségének és életfeltételeinek megvédésével lehet az atomenergiát használni. Ezeken túl említhetőek a nagy természetvédelmi egyezmények és szabályok. A vadgazdálkodási törvény például így szól: „tudatában annak, hogy a vadon élő állat esztétikai, tudományos, kulturális gazdasági és genetikai értékek hordozója, és ezért az egész emberiség és nemzetünk kincsét, természetes állapotban a jövő nemzedékek számára is meg kell őrizni.”

Van még egy sor más jogszabály is, például a törvény a természet védelméről, amely igazán jó nyelvezetet használ, a biológiai sokféleségre vonatkozó egyezmény, és így tovább. Azt gondolom tehát, hogy a leendő országgyűlési biztos magyar jogszabályokra fog tudni támaszkodni.

Előadásom végére marad még egy nagyon nagy koncepcionális kérdés. A jövő generációk országgyűlési biztosa nem feltétlenül csak környezetvédelmi kontextusban léphetne föl. És ezt jól láthatjuk például a köziratokról, közlevéltárakról és magánlevéltári anyagok védelméről szóló törvényben, amely megint nem preambulumban, hanem tételes normaszövegében beszél arról, hogy „bármely szerv irattári anyagának továbbá természetes személyek irathagyatékának maradandó értékű része a jövő nemzedékek számára is maradjon fenn.” Hasonló alapokon fogalmaz a szociális igazgatásról szóló törvény is. Van tehát egy másik dimenzió is, amelyről mi itt most nem beszéltünk, és bár én beletörődöm abba, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa csak környezetvédelmi ügyekkel foglalkozzon, hangsúlyozom, hogy a jövő nemzedékek érdekeinek védelme sokkal szélesebb körre kell hogy kiterjedjen. Az irattárak megőrzése, a gazdálkodás nem jövő-felfaló jellege, a húsbavágó infrastrukturális választások (autó-vasút!) nagyon is idetartoznak.

A konklúzió mindebből a következő: a tételes jog számos fogódzót rejt céljaink megvalósításához. A felszín alatt ott vannak a jövő generációkat védő tételes jogforrások, a mi dolgunk az, hogy ezeket a forrásokat "foglaljuk", vagyis felszínre hozzuk, a közfigyelmet rájuk tereljük, lehetővé téve, hogy a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa ezekből a forrásokból merítsen.